

בגדי כהונה

הרב ארי דוד קאהן

פרשת תרומה התמקדה בחומרי הגלם הנדרשים לבניית המשכן וכליו; עתה, בפרשת תרומה, אנו פונים למשרתים בקודש, הכהנים, והבגדים המיוחדים בהם יעשו שימוש בתפקידיהם השונים במשכן.

אַלֶּה הַבְּגָדִים אֲשֶׁר יַעֲשׂוּ חֹשֶׁן וְאַפֹּד וּמַעִיל וְכִתְנֹת תִּשְׁבֵּץ מְצַנְנֹת וְאַבְנֵיט וְעָשׂוּ בְּגָדֵי קֹדֶשׁ לְאַהֲרֹן אַחִידָה וּלְבָנָיו לְכֹהֲנֵי לְיָ: (שמות כח: ד)

לפי התפישה התלמודית, הבגדים עצמם מחוללים כפרה. כל פריט מפריטי הלבוש המיוחדים של הכהנים טומן בחובו משמעות סימלית¹ וכל אחד ואחד ממרכיבי המדים הקדושים מכוון כנגד תחום אחר של חטאי העם. ברם, ראוי שנתעכב על הפן הכללי יותר של סמליות הלבוש. באופן שלא תמיד שמים אליו לב, ישנם הדים מאד שליליים למושג הביגוד, חלקם נובעים משורשי שמות התואר וחלקם נובעים מהקשרים "בעייתיים" במקרא. "בגד" קשור בבגידה² ו"מעיל" – למעילה³. "כתונת" מופיעה לראשונה בהקשר החטא בגן עדן⁴ ושוב באחד האפיזודות הקשות ביותר בתנ"ך, מכירת יוסף.⁵

¹תלמוד בבלי מסכת זבחים דף פח עמוד ב

מכנסים מכפרת על גילוי עריות, שנאמר: ועשה להם מכנסי בד [לכסות] (את) בשר ערוה]. מצנפת מכפרת על גסי הרוח. מנין? אמר רבי חנינא: יבא דבר שבגובה ויכפר על גובה. אבנט מכפר על הרהור הלב, היכא דאיתיה. חושן מכפר על הדינין, שנא': ועשית חושן משפט. אפוד מכפר על עבודת כוכבים, שנאמר: אין אפוד ותרפים. מעיל מכפר על לשון הרע. מנין? א"ר חנינא: יבא דבר שבקול ויכפר על קול הרע. וציץ מכפר על עזות פנים, בציץ כתיב: והיה על מצח אהרן, ובעזות פנים כתיב: ומצח אשה זונה היה לך.

²תלמוד בבלי מסכת קידושין דף יח עמוד א-ב

רש"א: כשם שאין אדם מוכר את בתו לשפחות אחר אישות, כך אין אדם מוכר את בתו לשפחות אחר שפחות. ובפלוגתא דהני תנאי; דתנאי: בבגדו בה – תלמוד בבלי מסכת קידושין דף יח עמוד ב ר"א אומר בבגדו בה - כיון שבגדו בה, שוב אין רשאי למוכרה. במאי קמיפלגי? ר"א סבר: יש אם למסורת, ור"ע סבר: יש אם למקרא, ור"ש סבר: יש אם למקרא ולמסורת

רבנו בחיי, שמות כא: ח

בבגדו בה. הוא בוגד בבתו אם ימכור אותה זולתי למי שיוכל לישא אותה לאשה. ובמסכת קידושין פרק קמא (יח ע"ב) נחלקו רבי אליעזר ורבי עקיבא במלה זו של בבגדו בה, זה מבין מלשון בגידה וזה מבין מלשון בגד, רבי עקיבא סבר יש אם למקרא כיון שפרש טליתו עליה שוב אינו רשאי למכרה, ורבי אליעזר סבר יש אם למסורת, הבין רבי עקיבא מלת בבגדו מלשון בגד ממש כמו ותתפשהו בבגדו (בראשית לט, יב), ולכך אמר כיון שפרש טליתו עליה והם הקידושין כענין שכתוב (רות ג, ט) ופרשת כנפיך על אמתך, שאילו היה מלשון בגידה היה הכתוב ראוי לומר בגדו בקמ"ץ חט"ף, אבל הוא לשון בגד וטלית. ומה שאמר בה כמו עליה כלשון הכתוב (נחמיה ב, יב) הבהמה אשר אני רוכב בה שהוא כמו עליה. ורבי אליעזר הבין מלת בבגדו מלשון בגידה, ואף על פי שלא אמר בבגדו בקמ"ץ חט"ף ואמר בבגדו בחיר"ק תחת הבי"ת, מלשון בגידה הוא, ולשון מקור הוא כמו בשברי לכם מטה לחם (ויקרא כו, כו), ולכך הזכיר לשון בה שהרי לשון בגידה לא מצאנוהו כי אם בבי"ת, והוא שכתוב (מלאכי ב, יד) אשר אתה בגדתה בה, וכתוב (שם, טו) ובאשת נעוריק אל יבגדו, וכתוב (הושע ה, ז) בה' בגדו כי בנים זרים ילדו. ורבי שמעון סבר יש אם למקרא ולמסורת, ודרשינן כולהו בלשון בגד ובלשון בגידה:

בעל הטורים, שמות כא: ח

(ח) בבגדו - ב' במסורה. הכא. ואידך ותתפשהו בבגדו (בראשית לט, יב). והיינו דאמר ר' (אליעזר) [ר"ע] (קידושין יח, ב) כיון שפירש טליתו עליה שוב אינו רשאי למכרה, דילפינן לה מבגדו דהתם שהוא בגד ממש. (ור"ע) [ור"א] נמי דסבר כיון שבגדו בה שוב אינו רשאי למכרה ודורש בבגדו לשון בגידה, ואיהו נמי יליף בגד דהתם מהכא, שגם לשם היתה בגידה שסובר כמאן דאמר (סוטה לו, ב) לעשות צרכיו נכנס אלא שנראית לו דמות אביו:

³רש"י הירש, ויקרא ה: טו

יתירה מזו, לפי הבנתם של חכמי התלמוד את הפסוקים בפרשתינו, החומרים אשר הרכיבו את בגדי הכהונה היוו, במספר מקרים בולטים, עבירה על איסורי תורה מפורשים,⁶ עד כדי כך שחז"ל הדגישו שבגדי הכהונה, כמו ציצית ותכלת, היו יוצאים מן הכלל: דיני התורה בענין שעטנו אינם חלים על בגדים מיוחדים אלו.

ניתן להבין שתפקידם המיוחד של בגדי הכהונה היתה לאפשר לכהנים בכלל, ולכהן הגדול בפרט,⁷ לעשות את מלאכת הקודש במשכן, והבגדים היוו חלק בלתי נפרד מתהליך הכפרה שהתחוללה כתוצאה מעבודה זו. כך, לפחות במקרה של האבנט,⁸ התורה ציוותה להרכיב שני

כי - תמעל מעל: "מעל" קרוב ל"מעיל"; וכעין זה "בגד" קרוב ל"בגד". מתגלה כאן מהלך המחשבות ההרמוני, שיצר את שורשי הלשון העברית. בגד הוא לבוש האדם; בגידה היא הפרת אמונים בעניינים אנושיים כלליים. מעיל הוא לבוש הכהן הגדול; מעילה היא הפרת אמונים בענייני קדושה וכהונה. נראה אפוא, שהבגד עושה מעשה בְּגָד, והמועל עושה מעשה מעיל. בגדו של אדם הוא סימן לאופיו. אם האמינו בי כאדם, ואני מכזב באמון זה, מתברר שהייתי רק "בגד" גרידא; כלפי חוץ אני נראה כאדם - אך אין כאן אלא מסכה של אדם. וכן "מעול": היו רשאים לצפות ממני, שרוח כהונה תפעם בקרבי; אך לא היתה עלי אלא מסכה של כהנים. במסכת מעילה יח ע"א נאמר: "אין מעל אלא שנוי, וכן הוא אומר (במדבר ה, יב) איש איש כי תשטה אשתו ומעלה בו מעל, ואומר (דברי - הימים א' ה, כה) וימעלו באלהי אבותיהם ויזנו אחרי וגו'". לשון מעילה מציינת את הפרת האימון של אשה כלפי בעלה ושל ישראל כלפי ה'; ומכאן, שאין מעילה אלא שינוי: התנהגות המועל היא שונה מזו שהיה ראוי לצפות לה. וכך ביחס אל "קדשי ה'": המועל נהג בהם שלא כראוי - בניגוד למה שהיה צפוי על פי ייעודם:

מלבים, ויקרא ה:טו

כי תמעול מעל. הראבי"ע כתב דבר שנתכסה עליו מגזרת מעיל. ודבריו טובים מאד. כי מעילה ובגידה הם פעלים נרדפים ושניהם משותפים ללבושי האדם שיקראו ג"כ בשם מעיל ובגד. וזה מבואר כי השמות המשותפים ימצא יחוס ביניהם בצד מה וכמ"ש הראבי"ע בס' מאזנים (דף מא). ולכן הדרוש יהפך האחד לחברו לפעמים, כמ"ש בבגדו בה כיון שבגדו בה כיון שפירש טליתו עליה (קדושין פ"ק), כי פעל בגד משותף לבגידה וללבוש. וטעם השיתוף הזה כי כמו שהבגד יתכסה בו האדם עד שלא יתראה עצמו ובשרו כן יעטיפו הבגד בגידתו ומכסהו מחברו, יתראה כאוהב ותחתיו איבה. כאיש מכסה ערותו ע"י בגדו. וכבר השתמשה המליצה על כזה בפעל כיסוי. מכסה שנאה, כוסה דעת, כוסה קלון, כסוי חטאה, מכסה פשעיו, מכסה דבר, על כל פשעים תכסה אהבה, וכסה חמס על לבושו. ובוה עמדנו על ההבדל שבין בגידה ומעילה שהוא ההבדל שבין בגד ומעיל. שכמו שהבגד הוא הלבוש הפנימי והמעיל הוא הלבוש החיצוני שיתעטף בו על בגדיו למעלה, על הבגד ישמש בפעל לבש ועל המעיל בפעל עטה כמ"ש בפ"י ישעיה (ס' ס"א), כן הבגידה היא אשר שיקר בחברו בנסתר בלתי נגלה כ"כ, והמעילה היא השיקור והשינוי המפורסמת, ולכן בא על עכו"ם בפרהסיא ועל מעילת אשה תחת בעלה, ובספרא (נשא פסקא ב' ופסקא ז') אין מעילה אלא לשון שקור עי"ש:

⁴ כך גם בענין חגורות:

בראשית פרק ג:ז

וַתִּפְקְחֶנָּה עֵינֶיהָ וַיִּרְאֶה כִּי עֵרְמָם הִם וַיִּתְפְּרוּ עֲלֵהּ תְּאֵנִה וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם חֲגֹרֹת:

⁵ כלי יקר מוצא בענין כתונת הפסים שיעק נתן ליוסף רמז לבגדי הכהונה:

כלי יקר בראשית לז:ג

ועשה לו כתונת פסים. נראין הדברים אחר שכבר בבלל ראובן יצועי אביו ניטלה ממנו הבכורה, ועכשיו מסרה ליוסף, ועל שם זה עשה לו כתונת פסים לפי שהעבודה בבכורות והיה הבכור כהן לאל עליון על כן עשה לכבוד ולתפארת כתונת זה דומה לבגדי כהונה שהיה בהם כתונת תשבץ,

ויקרא פרק יט:ט

אֶת חֻקֵי תִשְׁמְרוּ בְּהִמְתָּדָ לֹא תִרְבִּיעַ כְּלָאִים שְׂדֵדָ לֹא תִזְרַע כְּלָאִים וּבְגָד כְּלָאִים שֶׁעֲטָנוּ לֹא יַעֲלֶה עֲלֶיךָ:

דברים פרק כב:יא

לֹא תִלְבַּשׁ שֶׁעֲטָנוּ צֶמֶר וּפְשָׁתִים יִחְדּוּ:

⁷ ישנה מחלוקת בגמרא האם רק האבנט של הכהן גדול היה משעטנו או גם של כהן הדיוט:

תלמוד בבלי מסכת יומא דף יב עמוד ב

כי אתא רב דימי אמר: אבנטו של כהן הדיוט, רבי ורבי אלעזר ברבי שמעון; חד אמר: של כלאים, וחד אמר: של בוך. תסתיים, דרבי הוא דאמר של כלאים. דתניא: אין בין כהן גדול לכהן הדיוט אלא אבנט, דברי רבי. רבי אלעזר ברבי שמעון אומר: אף לא אבנט. אימת? אי נימא בשאר ימות השנה - טובא איכא: כהן גדול משמש בשמונה, והדיוט בארבעה. אלא לאו - ביום הכפורים. - אמרי: לא, לעולם בשאר ימות השנה, ובהנך דשוין.

רמב"ם יד החזקה הלכות כלי המקדש פרק ח

(יא) בגדי כהונה מותר ליהנות בהן לפיכך לובשם ביום עבודתו ואפילו שלא בשעת עבודה חוץ מן האבנט מפני שהוא שעטנו: (יב) אסור לכהן הדיוט ללבושו אלא בשעת עבודה אין הכהנים לובשין לעבודה אלא צמר ופשתיים בלבד.

⁸ גם החושן והאפוד היו מעשה כלאים:

חומרים שהרכבתן נאסרה במפורש: צמר ופשתן. במובן מסויים, ניתן לומר שכאן יש תהליך הפוך לזו של הלכות פרה אדומה: טומאה מחוללת טהרה אך יוצרת טומאה.⁹ במקרה של בגדי הכהונה, ניתן לומר שנצטוונו להוסיף עוד חטא על החטאים שנעשו, לעבור על איסור דאורייתא, על מנת להביא כפרה לעוונות העם.

שעטנו נחשבת "חוק", ציווי שטעמו סתום ואלום, אך חז"ל בכל זאת מסבירים את שורשי האיסור, ומייחסים את מקורותיו בחטא הרצח הראשון: קין קם על אחיו הבל והרגו.¹⁰

ויהי מקץ ימים ויבא קין וגו', יש מקץ שנה ויש שנתים ויש ימים ויש ארבעים שנה אמרו חז"ל בני ארבעים שנה היו קין והבל, ויבא קין מפרי האדמה מהו מן מותר מאכלו, ורבנן אמרו זרע פשתן היה, והבל הביא גם הוא מבכורות צאנו ומחלביהן לפיכך נאסר צמר ופשתים שנא' (דברים כב) לא תלבש שעטנו וגו' ואמר הקב"ה אינו דין שיתערב מנחת החוטא עם מנחת זכאי לפיכך נאסר. (מדרש תנחומא [ורשא] פרשת בראשית סימן ט)

בעזרת מדרש זה נוכל אולי להגיע להבנת השימוש של שעטנו דווקא בעבודת המשכן ובית המקדש¹¹: רצח איש את אחיו, במעשה שמניעיו קנאה ושנאה, הביא ליצירת איסור חדש,

רמב"ם הלכות כלאים פרק י הלכה לב

כהנים שלבשו בגדי כהונה שלא בשעת עבודה אפילו במקדש לוקין מפני האבנט שהוא כלאים ולא הותרו בו אלא בשעת עבודה שהיא מצות עשה כציצית. [השגת הראב"ד] כהנים שלבשו בגדי כהונה וכו'. א"א טעה בזה שהרי אמרו ביומא בפרק בא לו כהן גדול במקדש אפילו שלא בשעת עבודה מותר ומאי דקאמר (נמו) מפני האבנט שהוא כלאים אינו דאטו חושן ואפוד מי לית בהו כלאים שו"ת רדב"ז ח"ה סימן אלף תע (צז)

תשובה חשן ואפוד אע"פ שהיה בהם תכלת שהוא צמר ושש שהוא הפשתן מ"מ קשין היו שהרי כ"ח חוטיהו היו כאשר כתב הוא ז"ל בפרק שלאחריו ובגד הנארג מכ"ח חוטיהו קשה הוא וכ"ש עם חוטי זהב ולפיכך אין בהם משום כלאים ומותר ללבשם אפילו שלא בשעת עבודה. אבל מעשה האבנט אינו קשה שהרי רקום היה בצמר ויש בו כלאים של תורה והאי דנקט אסור לכהן הדיוט ללבשו מסתברא לי דה"ה לכ"ג אלא משום דלא פסיקא ליה בכ"ג שהרי שני אבנטים יש לכהן גדול אחד משמש בו בכל השנה ואחד שמש בו ביום הכפורים ואותו של יוה"כ לא היה בו שעטנו שהרי מן הפשתן לבדו היה כאשר כתב ז"ל בראש הפרק והיה צריך להאריך ולומר ואותו של כ"ג של כל השנה אסור ללבשו שלא בשעת עבודה ואותו של יוה"כ מותר ללבשו ביוה"כ שלא בשעת עבודה לפי שאין בו כלאים וכיון שכתב הרב מעשה שני האבנטים הדבר מבורר שאותו של כל השנה אסור שלא בשעת עבודה ולא הוצרך לפרש ומה שהשיג עליו הראב"ד תלוי בהבנת סוגיית הגמרא ועל זה לא שאלת:

⁹ פסיקתא דרב כהנא (מנדלבוים) פיסקא ד - פרה אדומה

פרה מנין, תמן תנינן כל העסוקין בפרה מתחילה ועד סוף מטמאין בבגדים, והיא עצמה מטהרת טמאים וכת' בה חוקה, זאת חוקת התורה (במדבר יט: ב).

¹⁰ ראה גם:

פסיקתא דרב כהנא (מנדלבוים) פיסקא ד - פרה אדומה

פרה מנין, תמן תנינן כל העסוקין בפרה מתחילה ועד סוף מטמאין בבגדים, והיא עצמה מטהרת טמאים וכת' בה חוקה, זאת חוקת התורה (במדבר יט: ב).

חזקוני ובעלי התוספות על דברים כב: י

¹¹ יש שסוברים שאיסור שעטנו נובע מאיסור שימוש בבגדי קודש – בגדי כהונה – בחול:

חזקוני דברים פרק כב

(יא) צמר ופשתים יחדו לפי שבאה תקלה ע"י שניהם נאסרו להיות בבת אחת הבל הביא מבכורות צאנו קין הביא מזרע פשתן. ד"א לפי שמשניהם בגדי כהונה הזהירים ללבשם בחול רק למשרתיו בשעת עבודתן ולכך לא נמצא נגע רק בבגד צמר ובגד פשתים להראות שיש פשע בכלאים. אהרריה קרא ללמדך דשעטנו היינו צמר ופשתים.

תולדה של הפרדה חדשה ומלאכותית שלא היתה קיימת קודם, בין "ממלכות" שונות:¹² מקור הצמר בעולם החי, ופשתן מעולם הצומח. הראשון סימל את איש האדמה, והשני את אחיו, רועה הצאן; צמר ופשתן, קין והבל.¹³ מאז הרצח, נוצר צורך ליצור, על ידי חקיקה, גבולות ברורים בין שני העולמות, על מנת לאפשר קיום של השוני בין השניים. אך הכהן משמש כגורם מאחד. הוא חייב להרגיש אהבה כלפי העם – ולכל אחד מבני העם.¹⁴ הכהן מצווה לאחד את העולמות השונים שקיימים בתוכנו, את ה"ממלכות" השונות ואף מנוגדות, ולאחות את השסעים לכדי עם אחד. אם כן, ההחרגה של דיני שעטנז בבגדי הכהונה אינו "שימוש מושכל" באיסור, אלא ניסיון ליצור מצב שמעלה את המציאות, מרומם את עם ישראל, אל מדרגה רוחנית שהיא מעל החטא שהוליד את האיסור מלכתחילה.

דעת זקנים מבעלי התוספות דברים פרשת כי תצא פרק כב פסוק יא

(יא) לא תלבש שעטנז. לפי שהפרכת נעשה משש ושש כיתנא ומתכלת ותכלי עמרא הרי צמר ופשתים יחדיו ולא רצה הקדוש ברוך הוא שיעשו בניו דוגמתו כמו שמצינו בקטרת איש אשר יעשה כמוה להריח בה וגוי' וכן אחז"ל לא יעשה אדם בית תבנית היכל אכסדרה תבנית אולם וכו' דבר אחר לפי שהקריב קין זרע פשתן והבל הביא מבכורות צאנו שהוא מין צמר לא רצה הקדוש ברוך הוא שיתחברו יחד לפי שלשם נחלקו:

¹² פירוש הגר"א לספרא דצניעותא - פרק ד

וז"ס שעטנז צמר ופשתים כי קרבנו של קין היה פשתים ושל הבל צמר ואלמלא מזדווגין יחד מחריבין את העולם כלו כנ"ל

ספר השל"ה הקדוש - פרשת קדושים

ענין כלאים זה ערוב בדומם (הינו בגדים), וצומח (הינו זריעה), וחי (הינו בהמות) אסור, כי מורה על ערבוב כחותיהן. 'שעטנז' אותיות שט"ן ע"ז. 'שטן' ראשי תבות שוע טווי נוז. פשתן סוד קין מפרי הארץ פשתן, צמר הבל (תנחומא, בראשית ט; זהר ח"ג דף פ"ז ע"א), הרי ערבוב הכחות.

¹³ בראשית ד:ב

ויתסף ללדת את אחיו את הבל ויהי הבל רעה צאן וקין היה עבד אדמה:

¹⁴ מגן אברהם על שולחן ערוך אורח חיים הלכות נשיאת כפים ונפילת אפים סימן קכח: יח

באהבי - נ"ל דפ"י כמ"ש בזוהר כל כהן דלא רחמים לעמא או עמא לא רחמין ליה לא ישא כפיו: